

Herbář,
kde to fičí

Slovo herbář vyvolává v myslích značné části vědecké i laické veřejnosti představu klasických přírodních věd minulých století. V dnešní době, holdující experimentům a závratným teoriím, to způsobuje jistě opovržení taxonomickými a systematickými vědeckými disciplínami, jež se tak neoprávněně dostávají na okraj zájmu. S nimi se tam dostávají i výsledky jejich dlouholeté práce, jakými jsou mj. velké muzeální a herbářové sbírky. Ty jsou (v lepším případě) s co možná nejmenšími náklady udržovány v jakémsi neměnném, zakonzervovaném stavu, nebo (v tom horším případě) péče o ně poklesne pod úroveň, kdy jsou alespoň chráněny před zničením, takže časem dochází k jejich chátrání, až i možné likvidaci — bez toho, aby se někdo stačil zamyslet, co vlastně rozpadem tohoto „zbytečného harampáčí“ ztrácíme. Bohužel toto je u nás všeobecně rozšířená praktika, postihující vedle herbářových a jiných muzeálních sbírek, i řadu sbírek živých kultur různých organismů, knihovny, botanické zahrady a další podobné instituce.

O tom, že je tento přístup projevem nmyslné a krátkozraké politiky, jsem se přesvědčil při návštěvě Univerzitého herbáře v dánském Aarhusu a mé zkušenosti potvrzuje i řada kolegů pobývajících na jiných zahraničních pracovištích. Přestože se mnohá z těchto pracovišť nemohou pochlubit 200letou tradicí Herbáře Univerzity Karlovy, nedosahují ani jeho velikosti (kolem 2 milionů položek) a nemohou prezentovat ani tak velkou a historicky cennou kolekci typového materiálu — jsou takové sbírky cenné jako vzácný a nenahraditelný vědecký materiál a pokládány za součást národního bohatství nevyčíslitelné hodnoty. Stává se pak prestižní záležitostí té které země a té které univerzity poskytnout těmto sbírkám odpovídající péči jak po stránce technické (dobré skladovací podmínky), tak odborné, kdy se stávají taxonomickými pracovišti světového významu.

Herbář v Aarhusu (podobně jako řada jiných herbářů a botanických zahrad v Evropě) je pracovně těsně svázán s Botanickým institutem univerzity, v jejím rámci však organizačně vystupuje jako autonomní vědeckovýzkumná jednotka s vlastním personálem, rozpočtem a pracovním programem. Je umístěn v samostatné budově, jež sestává z technického zázemí herbáře, vlastního herbáře-depozitáře a řadou pracoven pro vědecké pracovníky, studenty i návštěvníky. Technický provoz pracoviště tu zajišťuje 5 pracovníků.

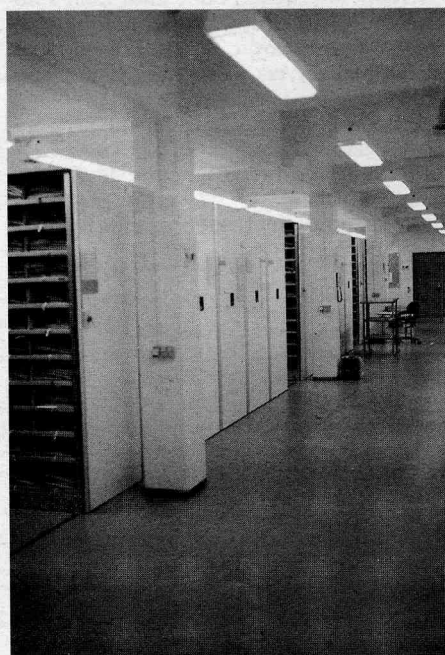
V prostorné provozní hale jsou umístěny sušičky na sušení materiálu a lednice na dezinfekci veškerého materiálu (i výpůjček z jiných herbářů) přicházejících do herbáře. Na to dohlíží jeden z techniků, který zabezpečuje chod pracoviště také po stránce zásobování a bezpečnosti; řeší také problémy vzniklé při provozu počítačové sítě, eviduje a vyřizuje žádosti o výpůjčky herbářového materiálu. Samozřejmostí je řešit problémy a vyřizovat výpůjčky okamžitě, neexistuje možnost, že by pracovník neměl čas nebo snad nebyly peníze na poštovné. (Je zde jasné, že výpůjční služba je základním smyslem a určitou prestižní záležitostí herbářů.) V další části haly jsou umístěny regály na ba-

líky (usušeného a dezinfikovaného) dosud nezpracovaného materiálu. Ten se dostává nejdříve k rukám (tří) techniček, zajišťujících pečlivě a opatrně nalepení rostlin a sched (dodaných sběratelem či odborníkem) na papír. Pro svou práci mají samozřejmě dostatek pracovních prostředků jako je papír, lepicí prostředky, obálky, řezačky, sešivačky apod. V další fázi se takto připravené položky předávají pracovníkovi, který má na starosti evidenci položek, tvorbu počítačové databáze a aktualizaci dat (např. po přeúčtení položky nějakým specialistou) a který rovněž zajišťuje správné zařazení položek do depositáře. Tento pracovník je také nápomocen badatelům při jejich práci v depositáři a s databází.

Ta je vytvářena v dobře promyšleném programu, umožňujícím nejen pohodlné a úsporné vkládání a aktualizaci všech dostupných údajů o každé položce (primární data poskytují v podobě souboru na disketě samotní sběratelé a vědečtí pracovníci), ale i různé druhy výběru informací podle specifických požadavků uživatele (výběr položek téhož rodu či druhu, položek z téže lokality, položek téhož sběratele...)*. V současné době jsou v databázi uloženy informace asi o 100 000 položkách, což je kolem 20 % sbírky.

Podstatnou součástí herbáře jsou depositáře. Vedle menšího depositáře klasického skříňového typu, sloužícího ke skladování cévnatých výtrusných rostlin, osobních sbírek a kolekcí právě zpracovávaných skupin rostlin, je v podzemní místnosti vybudován hlavní depositář. Místnost bez oken, zapuštěná do země, dovoluje spolu s klimatizačním zařízením snížit na minimum prašnost prostředí a udržovat konstantní teplotu a vzdušnou vlhkost optimální pro sbírku. K ukládání položek slouží speciální skříňový systém, umožňující maximálně efektivní využití prostoru. Jde o dvě řady posuvných skříní, těsně k sobě přiléhajících, jež se po označení rozestoupí (elektronicky řízeno) a vytvořením uličky umožní přístup do příslušné přihrádky k žádaným položkám (viz obr.). Položky, seskupené podle druhové a geografické příslušnosti do společných desek, jsou volně ložené v přihrádkách. Desky jsou opatřeny barevným štítkem s názvem druhu a čeledi, barva štítku indikuje oblast

Herbářové položky jsou pečlivě uloženy a přehledně uspořádány v elektronicky ovládaných pojízdných skříních. Snímky D. Stančíka

původu položek (rozlišovány oblasti: Austrálie a Oceánie, Asie, Afrika, Dánsko, Fennoskandie, ostatní Evropa, Severní-Střední Amerika, Jižní Amerika-Antarktis). Ve zvláštních červených deskách jsou (mezi ostatními položkami) uloženy typové exempláře. Sběrka je organizována abecedně (tj. abecední řazení čeledí ve skříních, rodů v rámci čeledi, druhů v rámci rodu). Na závěr každé čeledi jsou ve zvláštních krabicích doloženy i další části rostlin, jako jsou plody, semena či ukázky dřev. Vedle cévnatých rostlin jsou tu uloženy také sbírky hub, lišejníků, mechů a řas. Celkově sbírka čítá asi 500 tis. položek cévnatých rostlin z celého světa. (Zdejší pracoviště se soustřeďuje na výzkum Ekvádoru, organizovalo však i řadu expedic do jiných oblastí J. Ameriky a rovněž rozvíjí výzkumné aktivity v tropické Africe, Thajsku a na Borneu). Ke snadnému a bezpečnému přemísťování rostlin z pracoven do depositáře slouží pojízdné stoly a prostorný výtah, zajišťující spojení mezi všemi patry čtyřpodlažní budovy.

Nedílnou součástí jsou pracovny a pracoviště jednotlivých vědeckých, pedagogických a technických pracovníků, postgraduálních studentů, řádných studentů botaniky a hostů. Standardním vybavením každého pracovního místa je několik velkých stolů, vlastní počítač a vlastní (praktická a kvalitní) binokulární lupa. Samozřejmostí jsou toalety a sprchy, rovněž kuchyňka a malá jídelna. Všude vládne pořádek a čistota. Samostatnou kapitolou je organizace práce na pracovišti a atmosféra, jež se jistě odráží v dosažených vědeckých výsledcích. Především: pracoviště působí naprosto klidným dojmem. Dostatečné personální vybavení a dobrá organizace práce umožňují, aby se každý zabýval svou prací, kterou má jednoznačně zadanou tak, aby ji mohl dobře a pohodlně udělat za odpoví-

* Jako nomenklatorická norma databáze je používána kniha: Mabberley D. J. (1987): The Plant Book. Cambridge, UK. Kódování lokalit je prováděno podle pravidel příručky: Brummit R. K. et Hollis R. K. (1992): World Geographical Scheme for Recording Plant Distribution. Plant Taxonomy Database Standards No. 2, Vers. 1.0. Ke standardizaci místních jmen a určení souřadnic lokalit jsou vedle map nápomocny i příručky: Official Standard Name Approved by the U. S. Board on Geographic Names. Division of Geography, Washington D. C., zpracované pro jednotlivé (jihoamerické) státy v posledních 50 letech.

dající dobu. Každý je si zde vědom odpovědnosti za kvalitu a včasné provedení své práce, zároveň má k dispozici veškeré prostředky nutné k jejímu vykonávání a také záruku, že mu do ní nebude nikdo mluvit, že od ní nebude vyrušován a že mu nehrozí, že bude muset udělat práci někoho jiného pro jeho neschopnost či nezodpovědnost. Jako hosta mě zaujala nejen jistá velkorysost uspořádání a vybavení pracoviště, ale i důvěra, kterou zde lidé k sobě chovají, odrážející se mimo jiné ve skutečnosti, že jsem během první půl hodiny pobytu dostal klíče od všeho, co bych k práci mohl potřebovat, abych mohl kdykoli podle potřeby a chuti přijít a ve své práci pokračovat. Stejně možnosti zde mají i studenti. Pro nás rovněž neobvyklé, ale velmi inspirativní jsou zdejší přestávky, kdy se dvakrát denně scházejí v jídelně všichni přítomní (od technického personálu, přes vedení, pedagogy, studenty a návštěvníky) ke společné kávě, což vytváří prostor k prohlubování vzájemných vztahů, příjemné relaxaci i k okamžitému řešení vyskytnuvších se

problémů. Nelze nezmínit rovněž určitý internacionální charakter pracoviště, kdy zde vedle domácích pedagogů, techniků a studentů působila americká biologka, anglický student dokončoval svou dizertační práci, botanička z Venezuely studovala nějakou taxonomickou skupinu a shodou okolností se tu na týden setkali i dva Češi. Pravidelně přicházela herbář ozdobit thajská manželka (rovněž botanička) jednoho ze zdejších emeritních profesorů nebo další emeritní profesorka, původem z Finska. To nepochybně přináší množství inspirativní síly a další dimenzi do celkové atmosféry.

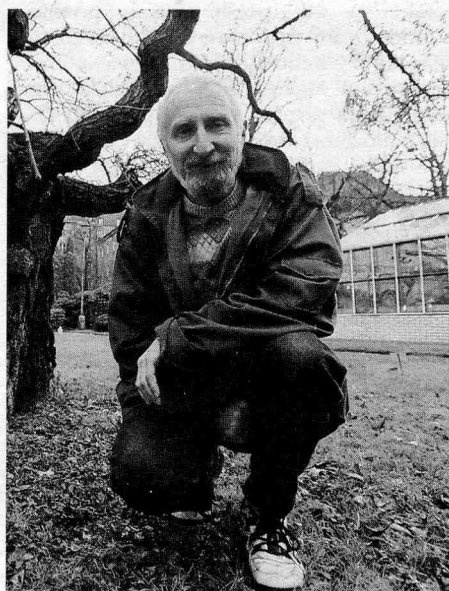
To vše tu samozřejmě nebylo od začátku. Takto moderně vybavené centrum existuje přibližně 10 let a vlastní botanické pracoviště kolem 30 let. Za vším je zde vidět především neúnavná, kvalitní a soustavná práce a obrovské úsilí vkládané do budování jasné koncepce, do hledání podpory pro existenci, do přesvědčování o smyslu a kvalitách takového pracoviště. Jak se ukázalo, za těchto podmínek lze během pouhých 30 let vybudovat perfektní

živoucí taxonomicko-ekologické centrum světového významu.

Tyto zkušenosti se, bohužel, až velmi kontrastně liší od zkušeností z našich nejvýznamnějších sbírek, které jsou svou obsahovou podstatou rovněž světového významu (např. viz Živa 1996, 1: 21), dodávanou „péčí“ a „možnostmi“ se však postupem času staly periferií vědeckých společenství, pouhými mrtvými skladišti. To je potřeba změnit — proto bych rád požádal své kolegy k poskytnutí jejich zkušeností pro veřejnou diskusi, jež by snad přiměla odpovědné pracovníky k řešení zoufalé situace našich nejvýznamnějších herbářových sbírek na Přírodovědecké fakultě UK a Národního muzea v Průhoncích. První příležitostí k návratu pražských herbářů do mezinárodního botanického světa může být např. mezinárodní konference Present and Historical Nature-Culture Interactions in Landscapes, jež se v září 1998 uskuteční v Praze u příležitosti 650. výročí založení Univerzity Karlovy.

Daniel Stančík

Václav Větvíčka (* 13.1.1938)

I kdyby v letech 1973 až 1988 nebyl jedním z neaktivnějších a nejvýraznějších redakčních radů Živy, těžko by se dnes, při té neskutečné šedesátce, Václav — Vašek Větvíčka, vyhnul těmto dnešním stránkám. Nejen proto, že v našem časopise píšeme o přírodních živlech, mezi něž podle všeho patří, ale i proto, že kterýkoli aspekt jeho osobnosti — botanik, pěstitel, dendrolog, zahradní architekt, manažer, redaktor, popularizátor, rádce zahrádkářů, mediální fluidum atd. zanechává dobře čitelnou stopu ve prospěch biologie před nejšířší veřejností.

V r. 1961 končil na katedře botaniky geobotanickou diplomkou Studie akátových porostů ve vltavském údolí. Umístěnku ale dostal do šlechtitelské stanice v Turnově. Vzápětí ale musel na vojnu a když se z ní po 2 letech vrátil, začala jeho dráha na správném místě — aspiranturou v průhonické Botanické zahradě. Při organizačních fúzích v r. 1968 se stal park i zahrada pracovní jednotkou Botanického ústavu AV, kde Václav odvedl notný kus práce. Velkou školu pro něho znamenal dr. I. Klášterský, u něhož se učil taxonomii růží (tento rod zpracoval pro moderní Květeny ČR i SR, kultivary pak v obrazových publikacích). V rámci Klášterského oddělení přešel v r. 1975 do pozice vedoucího samostatného pracoviště v Černolicích, jímž byla Pokusná a aklimatizační zahrada. Říká se, že ve všech odpovědných funkcích v parku či zahradě si podkopával autoritu před podřízenými tak, že sám dělal rukama — mám podezření, že tím jeho autorita víc rostla.

V r. 1992 nastoupil do Botanické zahrady Univerzity Karlovy Na Slupi, zanedbané a zpustlé, a za významného příspěvní tehdejšího vedoucího katedry botaniky PřF UK, prof. J. Jeníka, to bylo do ustavené funkce odpovídající jak významu zahrady, tak formátu přichoziho — tedy funkce ředitele. Byť šlo o dva autonomní objekty, katedra kvalitní zahradu v sousedství potřebovala, protože po-

kusný a kultivační servis pro řadu diplomových prací studentů nebo nabídka exotických či venkovních ekosystémových expozic pro výuku dlouho předtím přestaly fungovat. Obnova těchto věcí netrvala dlouho. Avšak obnova houštím zarostlého velké alpina s množstvím nevábných zbytků po narkomanech aj. dala nikdy dostatečně zaplacenému personálu zahrady zabrat. Mohli bychom jmenovat řadu podobných akcí, nad nimiž stojí za nejvýznamnější uvést přestavbu velkých skleníků, rozdělenou na 3 jednorocní etapy a provázenou takovými obtížemi s koncipováním a financováním, že nad obecným vztahem ke kulturnímu dědictví zůstává rozum stát — a zároveň se nelze ubránit respektu k úsilí a závatlosti, které výstavbě ředitel zahrady věnoval a věnuje. Je třeba ocenit i podporu minimálně předešlého vedení fakulty, ačkoli tlaky na „zbravení se přítěže“ zeleného pozemku problemskyj opakovaně. Skutečností je, že univerzitní zahrada slaví 100 let existence na současné lokalitě a i jejím prostřednictvím se reprezentuje Univerzita Karlova — sama letos při svém kulatém 650. výročí. Mohli bychom srovnávat v mezinárodním měřítku, jak se stavějí rektoráty světových univerzit ke svým botanickým zahradám — pokud jim ovšem přírodní podmínky daly privilegium je mít.

Václav je rozený popularizátor — slovem

psaným a snad ještě více mluveným. Napsal „něco mezi“ 1 000 až 1 500 články, je autorem alespoň 8 knih ať už sólově nebo se spoluautory, některé vycházejí znovu a znovu (např. Keře a stromy v Artii resp. v Aventinu slaví už 30. vydání — vyšly ve všech světových jazycích, v češtině sice ne, ale ve slovenštině ano). Nelze nezmínit Růže, Zelenou kuchyni, Okrasné keře. Z nakladatelské edice někdejší Artie a Albatrosu podporované ČSOP se zapsal jeden z dílů ekologické série (Život hor, který spoluautor — sky tvořil s J. Jeníkem) tím, že byl ve Francii v r. 1974 vybrán mezi 13 nejlepších knih pro děti. Spolupracuje s řadou nakladatelství, pro které knížky překládá, rediguje, komentuje, dovybavuje hesláři — je jich početná řada (nakl. Svojtka & Vašut, Volvox globator, Rebo-Production, Příroda, Fortuna Print, Readers Digest, Granit...). Z encyklopedií jmenujme nejznámější — DIDEROT, pro kterou zpracoval několik set hesel (nakladatelství Drim OP). Rád hovoří v živém vysílání a moderuje Dobré jitro z Prahy, ranní pořad v Českém rozhlasu; vystupuje a podílí se na televizních pořadech. Vztah k národní řeči ztvárněný rozhlasovou koláží vyprávěných příběhů s průvodem hudby mu získal „Nobelovu cenu“, jak sám říká, když zaznamenal náhodný rozhovor řidiče autobusu s cestujícími: „Měli jste poslouchat, nějaký chlap povídal o Vltavě a já se tak zaposlouchal, že jsem projel dvě zastávky...“

Jako zahradní architekt a dendrolog pomohl při obnově zámeckého parku ve Štítně, pomáhal budovat zahrady mnoha známým osobnostem našeho veřejného života. Během pracovního dne za letu a shonu zodpoví 10-15 dotazů týkajících se rostlin pro telefonující nebo přicházející veřejnost. A abych nezapomněl, dobře a rád kreslí. Samozřejmě, kdo je aktivní, navíc se zaujetím, nebývá bezkonfliktní — u Václava Větvíčky jsem nepřevážen, že pokud problém vznikne, nepramení ze zlých úmyslů. Vždyt třeba kdyby „problémy“ se správou univerzitní botanické zahrady nebyly, možná by už nebyla ani zahrada sama, rozhodně ne její dnešní podoba. (Nelze ani vyloučit, že přežije i v ní šedivějící katedru botaniky, jednu z nejzanedbanějších budov Přírodovědecké fakulty, a možná Univerzity vůbec, s téměř dvouletým havarijním stavem v podkroví.) Redakce a široká botanická obec včetně autora těchto řádků přejí doktoru Václavu Větvíčkovi zdraví, vůli a možnost vše z tak mnohé rozdělané práce úspěšně dokončit.

Pavel Kovář